

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní studia - diplomacie

Ekonomická interdependence a mír

(bakalářská práce)

Autor: Thuy Tao Ngoc

Vedoucí práce: Ing. Radim Sršeň, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „Ekonomická interdependence a mír“ jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Praze dne

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Ing. Radim Sršeň, Ph.D., za vstřícnost, neustálý optimismus, čas a cenné rady, které mi v průběhu zpracování této práce poskytl a Pham Ngoc Chau za ochotu a pomoc s formální úpravou.

Obsah

ÚVOD	1
1 KLASIFIKACE KONFLIKTŮ	3
2 EKONOMICKÁ INTERDEPENDENCE.....	5
2.1 REALISTICKÝ PŘÍSTUP	6
2.2 LIBERALISTICKÝ PŘÍSTUP	7
3 RUSKÁ FEDERACE	10
3.1 ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI POSTSOVĚTSKÝM STÁTŮM	11
3.2 PUTINOVA ZAHRANIČNÍ POLITIKA.....	12
3.3 ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI UKRAJINĚ	14
3.4 EKONOMIKA RUSKÉ FEDERACE	15
4 UKRAJINA.....	18
4.1 ZAHRANIČNÍ POLITIKA	18
4.2 UKRAJINSKÁ EKONOMIKA.....	19
5 TEORIE MODIFIKOVANÉHO HIRSHMANOVA INDEXU	20
5.1 APLIKACE MODIFIKOVANÉHO HIRSHMANOVA INDEXU	22
6 EVROPSKÁ UNIE A UKRAJINA.....	24
6.1 ASOCIAČNÍ DOHODA	25
7 ANEXE KRYMU	25
8 ZPOCHYBNĚNÍ OFICIÁLNÍCH EKONOMICKÝCH DŮVODŮ	26
8.1 RUSKÉ DODÁVKY PLYNU	27
9 POKRAČOVÁNÍ STUDENÉ VÁLKY?	29
10 PARALELY S VÁLKOU V GRUZII.....	30
ZÁVĚR.....	32
SEZNAM LITERATURY	35

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

TABULKA 1 - SROVNÁNÍ LIBERÁLNÍHO A REALISTICKÉHO POHLEDU	10
TABULKA 2 - EXPORTY RUSKA A UKRAJINY (v tis. USD).....	22
GRAF 1 - PRODEJ ZEMNÍHO PLYNU GAZPROMU DO POSTSOVĚTSKÝCH ZEMÍ (2011)	17

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1 – MAPA RUSKÝCH PLYNOVODŮ VEDOUCÍCH PŘES UKRAJINU
PŘÍLOHA 2 – TRASA PROJEKTU NORD STREAM
PŘÍLOHA 3 – TRASA PROJEKTU SOUTH STREAM

Seznam zkratek

Zkratka	Význam
BCM	Billion cubic metres of natural gas Miliarda kubických metrů zemního plynu
EU	European Union Evropská unie
NATO	North Atlantic Treaty Organization Severoatlantická aliance
SNS	Sodružestvo Nezavisimych Gosudarstv Společenství nezávislých států
SSSR	Sojuz Sovetskich Socialističeskich Respublik Svaz sovětských socialistických republik / Sovětský svaz
USD	United States Dollar Americký dolar
ZP	Zahraniční politika

Úvod

Války a konflikty provázejí lidské dějiny už od nepaměti. Všichni se shodneme, že během válek nejenže dochází ke zbytečnému plýtvání ekonomických zdrojů, ale hlavně k nesmírnému lidskému utrpení. Abychom válkám a důsledkům z nich plynoucím dokázali předejít, je důležité pochopit, jaké jsou jejich příčiny.

Jako případovou studii jsem si vybrala rusko-ukrajinský konflikt. Když jsem začínala psát svou bakalářskou práci na konci roku 2014, na Ukrajině již několik měsíců probíhala krize, jejíž důvody nejsou na první pohled hned zřejmé. Podle Samuela Huntingtona je Ukrajina právě tím místem, kde dochází k tzv. střetu civilizací, v tomto případě mezi pravoslavnou a západní. V geopolitické rovině je Ukrajina často označována jako možný konfliktní bod mezi Ruskem na jedné straně a Evropskou unií a Spojenými státy na straně druhé. Mnozí z nás si jistě vzpomenou na studenou válku, kdy se většina světa rozdělila na západní a východní část.

Nabízí se však i další možná vysvětlení a jedním z nich je ekonomická interdependence. Rusko, kdysi hlavní centrum Sovětského svazu, je dodnes propojeno se svými bývalými satelity, ačkoliv k samotnému rozpadu Sovětského svazu došlo před čtvrt stoletím. Dodnes využívá plynovody vedoucí přes Ukrajinu a Bělorusko, aby se dostalo ke svým západním zákazníkům. Tyto státy jsou zase závislé na ruských dodávkách plynu. Právoplatně se tedy můžeme ptát: je možné, aby tato ekonomická závislost byla hlavním faktorem ruské agrese na Krymském poloostrově a později na Ukrajině?

Ekonomika je důležitým aspektem fungujícího a stabilního státu, který může silně ovlivňovat jeho politická rozhodnutí, často tedy i otázku války a míru. Právě rostoucí ekonomické vazby a vzájemná propojenost států jdou ruku v ruce. V dnešní době globalizace je nutné svět pojímat jako celek. Dochází k otevírání se dříve uzavřených ekonomik a uzavírá se stále více bilaterálních i multilaterálních dohod.

Předkládaná práce je rozdělena na několik částí. Nejdříve se věnuji vymezení toho, co je to

konflikt a posléze srovnávám liberalistický a realistický přístup k ekonomické interdependenci. Přitom využívám poznatků teoretiků v mezinárodních vztazích jako jsou Morgenthau, Rosecrance či Gartzke. Teorii ekonomické interdependence pak aplikuji na rusko-ukrajinský konflikt. Abychom dokázali určit, zda má konflikt původ politicko-mocenský či ekonomický, je nutné pochopit charakter jak ekonomik obou zemí, tak i jejich zahraniční politiky. Proto se v další části práce zabývám vzájemnými diplomatickými vztahy mezi Ruskem a Ukrajinou s důrazem na éru od nástupu Vladimíra Putina a deskripci jejich ekonomik. Na problém se pak dívám prizmatem realistů, jelikož se jedná o teorii, která nejenže významně ovlivňuje samotné mezinárodní vztahy, ale z velké míry i zahraniční politiku dnešního Ruska.

V další části na základě modifikovaného Hirshmanova indexu dle Katherine Barbieri zkoumám, zda mezi oběma státy skutečně existuje ekonomická interdependence. Mimo jiné se věnuji úloze plynovodů vedoucích přes Ukrajinu a roli Evropské unie, potažmo NATO v konfliktu. Následující kapitola pojednává o ekonomických následcích asociační dohody, kterými argumentuje ruská strana. Vzhledem k tomu, že bylo Rusko v nedávné minulosti účastníkem války v Gruzii, která v mnohém připomíná aktuální konflikt na Ukrajině, je poslední kapitola věnována komparaci války v Gruzii s agresí Ruska vůči Ukrajině.

Cílem mé práce je zjistit, zda mezi Ruskou federací a Ukrajinou ekonomická interdependence skutečně existuje a zda je příčinou vzniku rusko-ukrajinského konfliktu či se jedná spíše o konflikt mocensko-politický. Mou hypotézou je, že mezi Ruskem i Ukrajinou existují silné ekonomické vazby, které působí jako akcelerator vzniku rusko-ukrajinského konfliktu.

Práce byla zpracována za využití metod komparace a analýzy. Co se týče použitých zdrojů, pracovala jsem jak s primárními (např. koncept ruské zahraniční politiky z roku 2000), tak i se sekundárními. Čerpala jsem z knižních i elektronických zdrojů, a to převážně v angličtině z důvodu absence odborných textů na téma ekonomické interdependence v českém jazyce. Obzvláště nápomocné mi byly publikace od C. Copelanda a K. Barbieri.

1 Klasifikace konfliktů

Konflikty bývají důsledkem rozdílnosti zájmů, hodnot či nedorozumění v komunikaci. Svět je plný konfliktů; v lidských dějinách v podstatě nenajdeme období, ve kterém by se neválčilo. Konflikty můžeme vnímat dvojím způsobem:

- a) Pozitivně, jako jev nutný ke změnám a vývoji společnosti.
- b) Negativně, tedy jako narušení dobrých vztahů a přirozeného řádu.

Ve společnosti jsou konflikty personifikovány, tj. společnost má podobu aktivit jednotlivých subjektů, představovaných jedinci, sociálními skupinami či institucemi. Se stále rostoucí populací a existencí limitovaných zdrojů pro její uspokojení, je riziko konfliktů ještě větší než kdy dříve.¹ Konflikt v mezinárodních vztazích je pak sociální situace, kdy minimálně 2 aktéři, z nichž alespoň jeden je státem, usilují o získání téhož statku, kterého buď není dostatek a nebo je nedělitelný - je hrou s nulovým součtem. Dalším důvodem je pak odlišnost názorů jak jednotlivců, tak různých společností, jedná se tedy o protichůdnost základních hodnot.² Tento důvod je zmiňován i v knize profesora Huntingtona *Střet civilizací* (2001).

Z toho vyplývá, že konflikty jsou přirozenou součástí lidské existence a nelze se jim úplně vyhnout. Jinou otázkou je pak jejich řešení. V dnešní moderní společnosti se vždy preferuje řešení nenásilné před násilným, a to jak v konfliktech osobních, tak v těch v mezinárodním systému – tedy mezi státy. Podle mnohých autorů novověku (Hobbes, Locke...) je vznik států odvozován právě z konfliktů o zdroje, které nastaly po vzniku soukromého vlastnictví.³ Kvůli technologickému pokroku a modernizaci zbraní se zvýšily jak ztráty na lidských životech, tak náklady na jeho vedení. Příkladem je již I. a následně II. světová válka, jejichž důsledky byly tak devastující, že se státy dohodly na ustanovení Společnosti národů.⁴ Právě jejím úkolem bylo dohlédnout na mírové řešení konfliktů mezi členy.

¹ PROROK, Vladimír a Aleš LISA. „Teorie a praxe řešení politických konfliktů.“ Praha: Grada, 2011, s. 8-29.

² WAIŠOVÁ, Šárka. „Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích.“ Praha: Portál, 2005, s. 36.

³ PROROK, Vladimír a Aleš LISA. „Teorie a praxe řešení politických konfliktů.“ Praha: Grada, 2011, s. 47.

⁴ Později Organizace spojených národů.

Waisová (2005) dělí konflikty následovně:

A) Podle umístění v mezinárodním systému:

1. systémové - zásadně proměňují vztahy mezi aktéry v mezinárodním společenství a mění pravidla jeho fungování (např. I. a II. světová válka)
2. mezistátní – v mezinárodním prostředí, kde využívají jeho pravidla hry a zároveň nemění jeho principy fungování (např. spor mezi Čínou a Vietnamem o Paracelské ostrovy)
3. vnitrostátní – uvnitř konkrétní politické jednotky (např. války za nezávislost: Čečensko - Ruská federace atp.)

B) Podle použitých prostředků v konfliktu:

1. násilné
2. nenásilné

C) Podle příčin vzniku:

1. teritoriální – spor o území (Kašmír, Golanské výšiny)
2. mocensko – politické konflikty – jde o získání, udržení či formu moci (Angolský konflikt)
3. boj za nezávislost – Baskové ve Španělsku
4. ideologické – studená válka
5. ekonomické (o zdroje) – Rusko a Velká Británie v Severním moři o ropu
6. etnické - konflikt ve Rwandě

Je nutné si uvědomit, že řada konfliktů obsahuje aspekty jak mezinárodní, tak vnitrostátní. Stejně tak často existují více příčin jejich vzniku, jsou tzv. multikauzální, proto nemůžeme s jistotou tvrdit, že výrazná ekonomická propojenost samotná může způsobit či zamezit mezistátní konflikty. Například během sporu mezi Arménií a Ázerbájdžánem šlo jak o územní spor (Náhorní Karabach), tak i o ekonomické zisky (ropovod).⁵ Nicméně spory, za kterými stojí ekonomické zájmy, patří k nejčastějším a pravděpodobně i k nejstarším. *“V širokém smyslu slova jsou ekonomické zájmy spojeny s nastolením takových*

⁵ WAIŠOVÁ, Šárka. „Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích.“ Praha: Portál, 2005, s. 37 – 40.

ekonomických vztahů, které jsou pro daný subjekt optimální pro zajištění již zmíněných materiálních statků (voda, potraviny, energetické zdroje, bydlení, kulturní prostředí apod.).”⁶

2 Ekonomická interdependence

Tématem ekonomické interdependence se zabývalo a stále zabývá mnoho odborníků. V mezinárodním prostředí se zjednodušeně jedná o situaci, ve které jsou práce a zdroje rozděleny mezi více státy, kdy občané jednoho státu jsou závislí na importu druhého a naopak.

Tematicky má ekonomická interdependence mnoho společného s teorií závislosti, která se zformovala v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Důležité jsou postuláty, ze kterých vycházejí obě teorie a zmiňuje Krejčí⁷:

- a) Svět je nutné pojímat jako celek.
- b) Politické procesy ve světě jsou odrazem ekonomických procesů, mezinárodní politika je funkcí světové ekonomiky. Ústřední charakteristikou světového systému je kapitalismus.
- c) Kapitalistický systém některé země zvýhodňuje, jiné znevýhodňuje. Akteři světové ekonomiky – a tedy i světové politiky – jsou uspořádáni v hierarchických vztazích, kde základní vztah je dán mechanismem dominance.

V problematice ekonomické propojenosti a konfliktech se setkáváme se 2 hlavními přístupy. Oba jsou to nejvlivnější myšlenkové proudy v mezinárodních vztazích, a přitom co se týče ekonomické interdependence, zastávají naprosto opačné názory:

- 1) Realistický přístup, který tvrdí, že zvýšený obchod mezi dyádami⁸ podněcuje válku.
- 2) Liberalistický přístup, který tvrdí, že zvýšený obchod mezi dyádami podněcuje mír.

⁶ PROROK, Vladimír a Aleš LISA. „Teorie a praxe řešení politických konfliktů.“ Praha: Grada, 2011, s. 47.

⁷ KREJČÍ, Oskar. „Mezinárodní politika.“ Praha: Ekopress, 2014, s. 571.

⁸ Skupina dvou států.

2.1 Realistický přístup

Ačkoliv má realismus své nedostatky, zatím se neobjevila jiná teorie, která by ho připravila o pozici nejvýznamnější teorie v mezinárodních vztazích. Značná část všech teoretických přístupů zkoumajících mezinárodní vztahy představují buď modifikace realismu, nebo teorie založené či spojené s jeho kritikou.⁹

Nejdůležitější otázkou pro realismus jsou příčiny válek a podmínky míru. Chápe konflikt v mezinárodním systému jako přirozený stav věcí spíše než jako důsledek historického vývoje či sociopolitického systému. Klíčovou pro vztahy s ostatními jednotkami v systému je pak otázka relativních schopností států. Státy jsou pak chápány jako dominantní subjekty v anarchistickém mezinárodním systému. Jsou považovány za racionální a předpokládá se u nich upřednostňování národního zájmu, tj. hodnoty jako přežití, bezpečnost, moc či relativní schopnosti.¹⁰ Morgenthau, hlavní představitel moderní realistické teorie, tvrdí, že státy se neustále snaží o dominanci nad ostatními, protože za státy přijímají rozhodnutí lidé a lidé jsou agresivní bytosti. Sledování národního zájmu je proto neustálým zápasem o moc.¹¹ Jinými slovy, realisté staví na první místo přežití států.

Realistická teorie je primárně založená na vojenské moci států. To se však s koncem studené války mění. Samuel Huntington, ačkoliv se k realistům neřadí, tvrdí, že *“... v nadcházejících letech se budou hlavní konflikty zájmů Spojených států a dalších mocností týkat ekonomické problematiky.”* Podobně Waltz argumentuje, že po roce 1993 bude ekonomická konkurence v mezinárodním systému právě tak důležitá jako vojenské kapacity. Ekonomické instrumenty jsou chápány jako důležitý způsob dosahování národních zájmů a jsou mocí nejsnáze zaměnitelnou, protože ji lze snadno konvertovat v moc vojenskou.¹² Proto ekonomické zájmy neslouží jako cesta k míru, ale k upevňování moci.¹³

⁹ PŠEJA, Pavel. “Přehled teorií mezinárodních vztahů.” Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005, s. 24.

¹⁰ HOLSTI, J. Kalevi. “International Politics: A Framework for Analysis.” New Jersey: Prentice-Hall International, 1995, s. 36-37.

¹¹ ORBÁNOVÁ, Anita. „Moc, energie a nový ruský imperialismus.“ Praha: Argo, 2010, s. 26.

¹² Tamtéž, s. 29 – 31.

¹³ MORGENTHAU, Hans. „Politics Among Nations : the Struggle for Power and Peace.” 1973, s. 5-15 [online] [cit. 2015-04-12] Dostupné z: <http://sca.district70.org/ourpages/auto/2014/4/24/50263602/Morgenthau_Politics%20Among%20Nations.pdf>.

Podle realistů nízký až střední stupeň vzájemné ekonomické závislosti redukuje pravděpodobnost konfliktu - právě extrémní závislost mezi státy, ať už symetrická či asymetrická, má největší potenciál k vystupňování možnosti konfliktu. Proto se dle realistů státy spíše vyhýbají ekonomické interdependenci. Ta by mohla v budoucnosti vést ke konfliktu a tím by byla v ohrožení existence státu samotného.

Za pravdu jim dává například první světová válka. V roce 1913 byly mezi evropskými státy silné ekonomické vazby, probíhal zde jak mezinárodní obchod, tak i investice. To však nezabránilo vzniku politické krize, která pak vyústila v jeden z nejděsivějších konfliktů minulého století.¹⁴

Realisté vždy upřednostňují autarkii před dependencí. Autarkie, tedy situace, kdy je stát nezávislý na jakýchkoliv jiných subjektech, je ideální. Závislost státu na jiném totiž znamená slabinu, které může druhý stát zneužít. Tedy jedná se o zvýšené riziko nebezpečí pro daný stát a tím je ohrožena jeho existence. Navíc z pohledu realistů je reakce jeho obchodního partnera, potažmo všech států, nepředvídatelná. Věřící, že stejně jako stát A, i stát B klade na první místo své zájmy, a proto se z něj ze dne na den může stát nepřítel. Kromě toho, pokud by se stát A rozhodl jít do války s jiným státem, vždy si vybere stát B, na kterém je závislý, aby tak dosáhl autarkie.¹⁵

2.2 Liberalistický přístup

Liberalismus, jedna z nejvýznamnějších teorií mezinárodních vztahů, výrazně preferuje kapitalismus na úkor jiných řízení hospodářství, důležitou roli zde hraje rozvoj mezinárodního obchodu a mezinárodní spolupráce. Klasičtí liberálové Adam Smith či David Ricardo prokázali, že mezinárodní obchod nemusí být jen hra s nulovým součtem, ale naopak všeobecně prospěšný fenomén, na kterém mohou profitovat všichni zúčastnění. Tradiční státní protekcionismus by měl být nahrazen otevřením se země, tedy maximálním možným odstraňováním překážek volného obchodu. Cenným poznatkem je tedy fakt, že

¹⁴ GARTZKE Erik a Yonatan LUPU. „Economic Interdependence and the First World War.“ 2011. [online] [cit. 2015-03-12] Dostupné z: <http://pages.ucsd.edu/~egartzke/publications/gartzke_lupu_IS_12202011.pdf>.

¹⁵ WALTZ, Kenneth. „Theory of International Politics.“ [online] [cit. 2015-04-12] s. 104 Dostupné z: <<http://www.scribd.com/doc/40007016/Kenneth-Waltz-Theory-of-International-Politics#scribd>>.

mezinárodní interakce nemusí mít pouze konfliktní charakter.¹⁶

Vzájemným obchodním vztahům je přičítána i lepší komunikace mezi státy a tím tedy menší riziko nedorozumění.¹⁷ Rosecrance říká, že tradiční “válečnický stát” je v moderních podmínkách nahrazován “obchodnickým státem”.¹⁸ Velké ekonomiky jsou již natolik propojené, že poškození jedné z nich způsobí škody i všem ostatním.

Slavný je výrok barona Montesquieho, že “mír je důsledkem obchodu”¹⁹. Gartzke pak teorii podporuje shrnutím, že vzájemná ekonomická propojenost 1) sblížuje zájmy obou zemí, tudíž redukuje riziko konfliktu, 2) poskytuje mírový způsob zajištění zdrojů a 3) umožňuje státům předvídat škody z války, tudíž budou upřednostňovat vyjednávání.²⁰

Mír z pohledu liberalistů závisí na vnitřní struktuře států. Teorie demokratického míru je právě jednou z liberálních teorií, která tvrdí, že demokracie spolu neválčí. Obdobně státy s nižšími bariérami ve společném obchodě jsou méně náchylné ke konfliktům.²¹

Podle liberalistů je tedy obchod pro země výhodnější, a proto jej budou upřednostňovat před invazemi a válkou. Ztráta nezávislosti a touha po autarkii není pro liberalisty prioritou; tou jsou výhody ze vzájemného obchodu. Obchod tedy vytváří přátelské vztahy, přičemž se očekává, že státy jsou racionální a budou v tomto duchu pokračovat. Pokud si však i přesto země vyberou válku, je to proto, že si neuvědomují, jak prodělečná válka je. Navíc, čím více jsou na sobě státy ekonomicky závislé, tím spíše klesá riziko války, protože ztráty z přetřhaných ekonomických pout jsou příliš velké.²²

Například Norman Angell, přestože netvrdil, že prohlubující interdependence je nezvratným trendem, ve svých dílech obhajoval tezi vzájemné provázanosti a

¹⁶ PŠEJA, Pavel. “Přehled teorií mezinárodních vztahů.” Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005, s. 44 – 47.

¹⁷ BARBIERI, Katherine. “Economic Interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict?” *Journal of Peace Research*, 1996, s. 30.

¹⁸ ROSECRANCE, Richard. „The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.” New York: Basic Books, 1986.

¹⁹ Např. HOWSE, Robert. “Montesquieu on commerce, conquest, war and peace.” 2005 [online] [cit. 2015-04-12] Dostupné z: <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/ECM_PRO_060042.pdf>.

²⁰ GARTZKE Erik a Yonatan LUPU. „Economic Interdependence and the First World War.” 2011. [online] [cit. 2015-03-12] Dostupné z: <http://pages.ucsd.edu/~egartzke/publications/gartzke_lupu_IS_12202011.pdf>.

²¹ DOYLE, W. Michael. „Liberalism and World Politics.” 1986, s. 1156. [online] [cit. 2015-04-13] Dostupné z:

<<http://www.jstor.org/discover/10.2307/1960861?uid=3737856&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21106442967273>>.

²² COPELAND, C. Dale. “Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations.” *International Security* [online], 1996, s. 9.

nepravděpodobnosti vypuknutí války. Liberální institucionalismus vidí obchod jako jev vytvářející příležitosti, které nemusí být nutně využity a který přináší i určité hrozby, jako závislost na mocnějším obchodním partnerovi, anebo nebezpečí vypuknutí “obchodní války”. Hlavním zájmem institucionalistů byl fenomén vzájemné závislosti a mezinárodních režimů. Typicky mezinárodní obchodní režim GATT. Význam těchto režimů spočívá ve dvou rovinách - jednak podstatně snižují transakční náklady spojené s mezinárodní spoluprací a zároveň zvyšují mezinárodní bezpečnost. Jedním z důsledků vzrůstající interdependence je podle mnohých institucionalistů výrazný pokles významu teritoriální expanze států.²³

Liberálové se snaží zabránit válce pomocí kolektivního konceptu bezpečnosti, věří tedy na rozdíl od realistů i v jiné aktéry než je stát, tj. mezinárodní organizace, nadnárodní korporace aj. Takové instituce upevňují optimistická očekávání ohledně budoucnosti, jelikož redukuje riziko agrese.²⁴

²³ PŠEJA, Pavel. “Přehled teorií mezinárodních vztahů.” Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005, s. 49-53.

²⁴ Tamtéž, 1996, s. 41.

Tabulka 1 - Srovnání liberálního a realistického pohledu

	Liberálové (Rosecrance..)	Realisté (Waltz, Mearsheimer,..)
Systém	Anarchický, ale bere v potaz i jiné aktéry v mezinárodním společenství	Anarchický, bez centrální autority
Stát	Většinou racionální, ale může být i agresivní a sebevědomý	Racionální, jednotný aktér, který se chce vyhnout zranitelnosti a zvyšovat svou bezpečnost
Nejistota	Klesá s rostoucím obchodem	Vždy vysoká
Cíl	Spolupráce a zisky ze vzájemného obchodu	Autarkie
Vysoká ekonomická interdependence	Zabraňuje válce, protože výhody z obchodu jsou větší než válka	Znamená důvod k využití síly na překonání zranitelnosti
Nízká ekonomická interdependence	Nejsou zde zábrany k použití agrese	Nízká závislost odstraňuje důvod k válce

3 Ruská federace

Rusko je země těžko uchopitelná, jejíž historie je plná zvrátů. Nynější Rusko mívalo mnoho jiných podob; bývalo Kyjevskou, posléze Moskevskou Rusí, Ruským impériem, Sovětským svazem a nakonec Ruskou federací.²⁵ Již od 19. století v regionu představovalo významného hráče, jehož důležitost se ještě znásobila během fungování SSSR a hlavní roli

²⁵ LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. „Paradigma kultur.“ Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 123.

zde nejen díky své velikosti a strategické poloze hraje dodnes. Po druhé revoluci v roce 1917 se začaly na území ruského a sovětského státu oddělovat etnické skupiny obyvatel do tzv. administrativních předělů, hranice Ruska tedy nemají historii coby státní hranice. Důsledkem těchto předělů žije v Rusku pouze 78 % etnických Rusů a v zemích Společenství nezávislých států jich je okolo dvaceti milionů.²⁶ V současné době je Rusko členem Rady bezpečnosti OSN, vytvořilo si Celní unii s Kazachstánem a Běloruskem, patří do uskupení BRICS, tedy skupině zemí, o kterých se věří, že jsou ekonomikami budoucnosti.

3.1 Zahraniční politika vůči postsovětským státům

Konec studené války a s tím související rozpad Sovětského svazu znamenal pro Rusko hlavně ztrátu politického, ale i jakéhokoliv dalšího vlivu na vývoj v postsovětském prostoru. Jeho pozice coby jaderná a surovinová supervelmoc byla značně oslabena. To se však dlouho snažilo změnit. Státy obklopující Rusko totiž znamenaly mnohem víc než jen sousední země. Byly to nárazníkové státy v případě potřeby, kde Rusko mělo rozmístěné svoje strategické zbraně, skrze ně vedly cesty ilegálního obchodu i migrace a v neposlední řadě zde byly úzké ekonomické vazby ve formě plynovodů vedoucích přes Bělorusko a Ukrajinu. Přijít o vliv v těchto zemích bylo vysoce nežádoucí, a to hlavně z hlediska realistů – státy mají vždy mít snahu maximalizovat svou moc a hlavně úsilí přežít. Proto zde existovala snaha o vytvoření jakési formy integrace, která by umožňovala alespoň nepřímý vliv na vnitřní i zahraniční politiku zemí. Jednalo by se o integraci jak bezpečnostně-strategickou a politickou, tak i ekonomickou.²⁷

Toho se snažilo dosáhnout Společenství nezávislých států 8. prosince 1991, jejichž členy byly Bělorusko, Ukrajina a Ruská federace. Později se přidaly Ázerbájdžán, Arménie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldávie, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán a jako poslední se přidala Gruzie; všechny tři pobaltské státy od začátku striktně odmítaly integraci. V této fázi čerstvě po rozpadu SSSR se Rusko však zabývalo spíše vnitřními problémy

²⁶ KREJČÍ, Oskar. "Ruský fénix a Ukrajina." Nučice: Media res, 2014, s. 14.

²⁷ PELCZYNSKA-NALECZ, Katarzyna. „Transformation in Russia, 1990-2002“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union: Developing Relations with Russia, Ukraine and Belarus. 2003, s. 21.

s transformací pod vlivem liberalismu, proto do určité míry ztrácelo kontrolu nad děním v postsovětském prostoru. První důležitá ekonomická smlouva SNS byla podepsána v roce 1993 a měla zajistit vznik ekonomické unie. Podobně jako Evropská unie, chtěly východní státy vytvořit bezcelní zónu volného obchodu, kde by státy disponovaly jedinou společnou měnou. Ke členům SNS se pak Rusko chovalo v souladu s dokumentem nazvaným “Strategický postup Ruské federace ve vztazích se zeměmi SNS” z roku 1995, přičemž cílem byla jejich reintegrace. Snahy o posílení Ruska v rámci SNS souvisely s obavou ze vzrůstu významu jiných regionálních aktérů, kteří by mohli prosazovat zájmy odlišné od těch ruských. Dále tu pak byla obava o ruské menšiny žijící v tomto regionu. Již v roce 1993 zaznamenáváme inklinaci ruské zahraniční politiky k realismu. Začalo být čím dál jasnější, že Rusko jen tak nenaváže na pozici, jakou zastávalo v SSSR. Když veškeré snahy o zabránění ostatním státům ve vývoji směrem k nezávislosti přes SNS selhaly, stalo se pro něj SNS zbytečným.²⁸

3.2 Putinova zahraniční politika

Vladimír Putin nastoupil do funkce prezidenta Ruské federace po značně nekonzistentním období Borise Jelcina v roce 1999. V roce 2000 je pak definována oficiální zahraniční politika RF,²⁹ kde si Rusko ponechává právo na prvotní použití jaderné zbraně v případě potřeby, což pouze podporuje jeho směřování v ZP jako země ambicióznější a daleko asertivnější. Putin si dobře uvědomoval klesající význam Rady bezpečnosti OSN a rostoucího vlivu západních institucí na řešení politických a bezpečnostních otázek. Není náhodou, že tento dokument vyšel rok po rozšiřování NATO na východ a jeho intervenci v Kosovu – tyto kroky znamenaly, že NATO je ochotné operovat i mimo své území.

V dokumentu Putin adresuje mimo jiné i slabé státní struktury a stagnaci ekonomiky. Cílem ZP by měl být národní zájem, zefektivnění ekonomiky a pragmatismus. V souvislosti se státními strukturami Putin prosazuje větší centralizaci ve státě a větší pravomoci hlavy

²⁸ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, s. 20 – 45.

²⁹ “The foreign policy concept of the Russian Federation” [online] [cit. 2015-03-28] Dostupné z: <<http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>>.

státu, proto ruská ZP začíná být ztotožňována právě s ním. Politická rozhodnutí jsou formulována právě jím a okruhu jemu blízkých lidí, kterými se obklopuje.

Co se týče států v postsovětském prostoru, Rusko se snažilo svůj vliv prosadit i tajnými a vojenskými službami, které se často zaplétaly do místních konfliktů, fungovalo jako mediátor v již probíhajících sporech, nebo se snažilo získat významnější pozici výměnou za levnější dodávky surovin zbraní. Po čase se však ukázalo, že tyto snahy byly neefektivní, mnoho smluv se neuskutečnilo a vojenské snahy také nepřinášely žádný výsledek. Začínalo být jasné, že vybudovat takové formy integrace bude obtížné a Rusko začalo od této ideje upouštět. Namísto toho se zaměřilo na budování legálních struktur, které usnadní budoucí bilaterální smlouvy i ekonomickou kooperaci. To však vůbec neznamenalo, že by Rusko úplně opustilo myšlenku jakékoliv integrace, pouze ji odsunulo na vedlejší kolej s tím, že by k ní mohlo dojít v brzké budoucnosti.³⁰ Navíc, Rusko mělo i po rozpadu SSSR v Ukrajině vliv, jaký dalece přesahuje běžné ekonomické a politické instrumenty zahraniční politiky – příkladem jsou ruská média běžně dostupná v Ukrajině.

Sám Vladimir Putin později prohlásil, že rozpad SSSR je největší geopolitickou katastrofou 20. století,³¹ což implikuje, že považuje SSSR za úspěch, kterému by se nebránil ani v budoucnosti.

Putinova ZP by se dala označit za syntetismus pragmatického nacionalismu a realismu, který obsahuje některé myšlenky liberalismu, a to hlavně důraz na ekonomické vazby. Tato změna administrativy souvisí s krizí, kterou Rusko prodělalo v roce 1998 a je vidět například na ruském entuziasmu, co se týče rusko-běloruské unie. Jak již bylo zmíněno výše, právě ekonomické instrumenty jsou v dnešní době chápány jako důležitý způsob dosahování národních zájmů.

Ruské zájmy se od rozpadu SSSR tolik nemění. Již zahraničněpolitická doktrína Ruské federace z roku 1922 uváděla, že zahraniční politika Ruska již není řízena žádnou ideologií, ale “reálným rozdělením moci” ve světě, což jsou v podstatě slova realistické školy

³⁰ PELCZYNSKA-NALECZ, Katarzyna. „Transformation in Russia, 1990-2002“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union: Developing Relations with Russia, Ukraine and Belarus, 2003, s. 21-23.

³¹ BBC News. “Putin deplores collapse of USSR” [online] [cit. 2015-03-28] Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4480745.stm>>.

myšlení.³² Měnily se však prostředky, jakými chce Rusko svých zájmů dosáhnout. V duchu realismu se Ruská ZP soustředí na budování bilaterálních vztahů (obzvláště s velmocemi jako jsou Čína, Indie nebo Spojené státy) spíše než na multilaterální dohody nebo fóra založená na sdílených hodnotách. Rusko jasně preferuje takový světový řád, který je utvářen velmocemi.³³ Sám prezident Putin během Federálního shromáždění ve svém oficiálním prohlášení v roce 2006 řekl, že si „musíme uvědomit, že hlavní zodpovědnost za celosvětovou stabilitu budou mít světové velmoce – velmoce, které vlastní nukleární zbraně a mají značný vojensko-politický vliv.“³⁴ Prosazovaly se prostředky měkké politiky, jako ekonomické nástroje a politika vůči menšinám a prostředky méně viditelné k ovlivnění vnitropolitické situace států bývalého SSSR.³⁵ Čistě silové prostředky ustupovaly spíše do pozadí. To se však změnilo invazí do Gruzie a anexí Krymu, které ukázaly, že v regionu stále přetrvávalo mnoho zdrojů napětí a že se Ruská federace nebude zdráhat vzít věci do vlastních rukou.

3.3 Zahraniční politika vůči Ukrajině

Vůči všem státům v postsovětském regionu se Rusko snažilo uplatnit svůj vliv, ale nejvíce vůči Bělorusku a Ukrajině. Nešlo však pouze o geostrategické úvahy, ale také o emoce a silný pocit životního zájmu spjatý s identitou současného i historického Ruska.

Pro Rusko bylo vždy obtížné přijmout ukrajinskou separaci, jako jediná země až do května 1997 odmítala uznat ukrajinské hranice. V Rusku je dodnes oblíbený citát bývalého amerického poradce pro národní bezpečnost Zbigniewa Brzezinského: “Bez Ukrajiny přestává být Rusko impériem, ovšem s Ukrajinou se jím automaticky stává.” Navíc Ukrajina nezávislost nedefinovala absolutně, ale relativně, a to vůči Rusku – jako nezávislost od Ruska. To si vždy bylo vědomo, že v případě Ukrajiny se musí snažit více, jelikož otevřený politický i ekonomický systém Ukrajiny umožňoval zemi více spolupracovat s jinými (západními) aktéry v oblasti. Pro Ukrajinu bylo jednou z priorit

³² ORBÁNOVÁ, Anita. „Moc, energie a nový ruský imperialismus.“ Praha: Argo, 2010, s. 28.

³³ MANKOFF, Jeffrey. “Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics.” Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011, s. 20.

³⁴ PUTIN, Vladimir. „Annual Address to the Federal Assembly.“ Kreml, Moskva, 2006. [online] [cit. 2015-05-06] Dostupné z: <http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml>.

³⁵ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, s. 15 – 26.

zařazení do západních struktur, jelikož to znamenalo největší garanci před možným návratem k sovětské sféře vlivu. Proto Rusko muselo vždy vyvíjet snahu o vliv hlavně v politické a bezpečnostní dimenzi (Krym, Černomořská flotila); ruskou převahu v ekonomické oblasti si obě strany uvědomovaly od počátku společných vztahů.³⁶

Situaci pak komplikovala i početná ruská menšina. Dle dat z roku 2011, populaci na Ukrajině tvoří zhruba 77,8 % Ukrajinců a 17,3 % Rusů.³⁷ Na západě republiky převažuje ukrajinština 94,4 % oproti 3,1 % ruštiny, na východě je pak poměr zcela opačný, a to 86 % ruštiny oproti 3,7 % ukrajinštiny.³⁸

3.4 Ekonomika Ruské federace

Po rozpadu sovětského svazu v Rusku proběhly reformy, které jej změnily z centrálně řízené ekonomiky na tržní. Tyto reformy se neobešly bez problémů. Tolik potřebné reformy přicházely pomalu a v důsledku toho se ruské HDP značně snížilo a export surových materiálů dramaticky klesl, ruský finanční systém byl na hranici kolapsu. Reformy začaly působit až rokem 1991, kdy se ruská ekonomika začala otevírat světu a zaváděly se institucionální změny. Roku 1992 se zprivatizovala drtivá většina průmyslu s výjimkou energetického a sektoru obrany. Rozpad Sovětského svazu však znamenal rozpad úzce propojeného organismu, který byl propojený jak politicky, tak hlavně ekonomicky. Zpřetrhání těchto pout bylo obtížné a zdlouhavé.

Významným otřesem pro ruskou ekonomiku byl rok 1998, kdy ji zasáhla finanční krize. Její příčiny se přičítají kombinaci velkého schodku veřejného rozpočtu a nízkým daním. Situaci ještě zhoršila současně probíhající asijská krize z roku 1997 a dramatický pokles v cenách surovin, které jsou dodnes hlavní složkou ruského exportu.³⁹

³⁶ Tamtéž, 2006, s. 28, s. 193.

³⁷ CIA. "The World Factbook: Ethnic groups" [online]. [cit. 2015-03-18] <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html>>.

³⁸ KREJČÍ, Oskar. Ruský fénix a Ukrajina. Nučice: Media res, 2014, s. 14.

³⁹ BERGLOF, Erik. „The Russian Crisis and Beyond“ Stuck in Transit: Rethinking Russian Economic Reform, 1999.

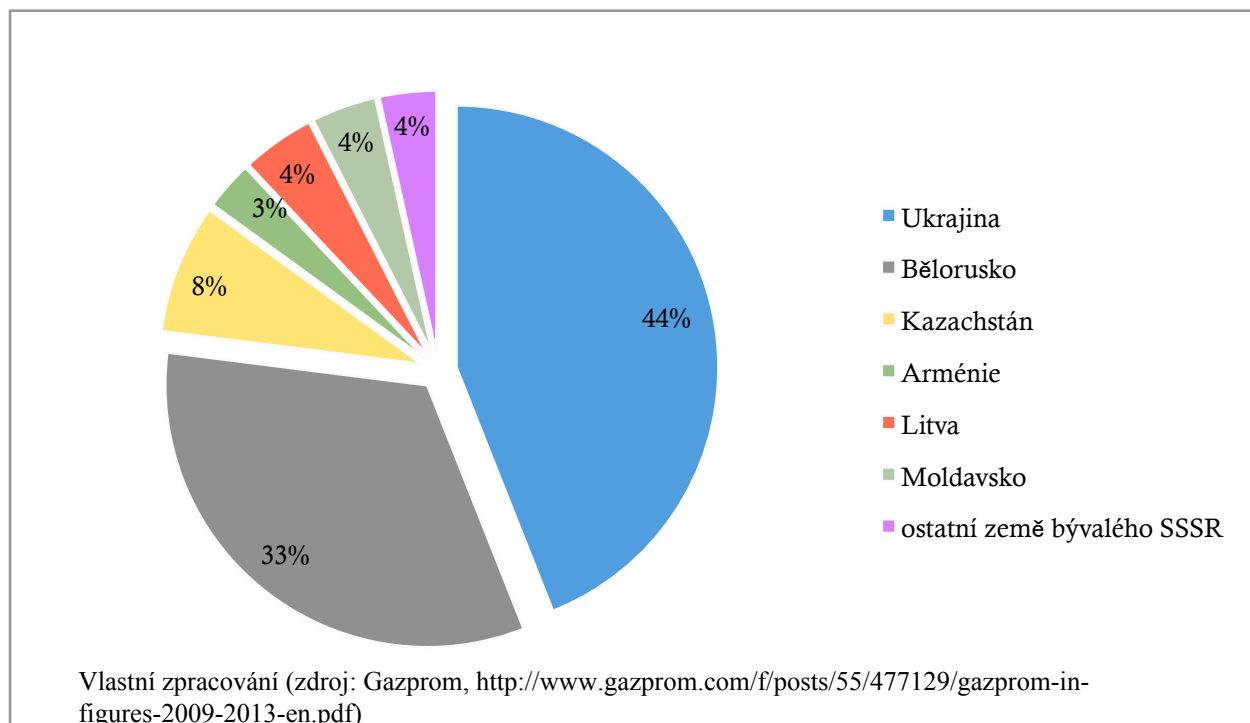
S nástupem Vladimíra Putina se zásadním nástrojem ruské ZP stal energetický sektor. Po roce 1999 ruské HDP postupně rostlo a mnozí ekonomové tento růst přičítají právě růstu cen surovin.⁴⁰

Největší zásoby zemního plynu jsou prokazatelně v Rusku, které je jeho druhým největším exportérem na světě a třetím největším exportérem ropy na světě za Saúdskou Arábií a Spojenými státy. Až 75 % produkce zemního plynu pak spadá pod státem vlastněnou společnost, Gazprom. Mezi Ruskem a zeměmi v postsovětském prostoru stále existují výrazné ekonomické vazby a Rusko samotné je zvláště závislé na plynovodech vedoucích skrze Ukrajinu a Bělorusko (viz příloha 1). Jejich produkce výrobků není na celosvětovém trhu dostatečně kompetitivní, a proto je určena spíše pro domácí spotřebu než export.⁴¹

⁴⁰ GADDY, Clifford. „The Virtual Economy and Economic Recovery in Russia“ 2001 [online] [cit. 2015-03-18] Dostupné z: <<http://www.brook.edu>>.

⁴¹ BALMACEDA, M. Margarita. "Gas, Oil and the Linkages between Domestic and Foreign Policies: The Case of Ukraine." *Europe-Asia Studies*, 1998. s. 258.

Graf 1 - Prodej zemního plynu Gazpromu do postsovětských zemí (2011)

V roce 2012 79 % ruského plynu putovalo do států Evropy (včetně východní), přičemž mezi hlavní příjemce patřilo Německo, Nizozemí a Polsko. Taktéž přes 80 % plynu je dopravováno právě zmiňovanými plynovody.⁴² V roce 2013 vedlo 50 % exportu ruského plynu do Evropy přes Ukrajinu.⁴³ V minulosti se Rusko již mnohokrát neúspěšně snažilo získat kontrolu nad těmito plynovody skrze aktivity Gazpromu.⁴⁴

⁴² U.S. Energy Information Administration. "Russia" [online]. [cit. 2015-03-11] <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>>.

⁴³ UMBACH, Frank. "Russian-Ukrainian-EU gas conflict: who stands to lose most?". [online]. [cit. 2015-03-12] <<http://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/Ukrainian-conflict-Russia-annexation-of-Crimea/EN/index.htm>>.

⁴⁴ OLSZANSKI, A. Tadeusz. „The Ukraine: A Decade of Independence, a Decade of Evolution.“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union, 2003, s. 44.

4 Ukrajina

Rozpad Sovětského svazu přišel znenadání a předznamenal vznik Ukrajiny 24. srpna 1991. A protože se jednalo o zemi bez demokratických tradic a střední třídy, byl celý proces transformace řízen nomenklaturou.⁴⁵ Ta samozřejmě usilovala o takové změny, které by jí umožnily se udržet u moci. Během transformace Ukrajiny pak došlo ke zrodu mnoha oligarchů a nynější systém by se dal označit za oligarchicko-byrokratický, kde se stírají hranice mezi politikou, ekonomickými zájmy a médii. Velká část Ukrajinských politických lídrů je nějakým způsobem zapojena do obchodu a není výjimkou, že se zde podnikatelé stávají politiky.⁴⁶

4.1 Zahraniční politika

Ukrajinsko-ruské vztahy již od počátku provází napětí a nedůvěra. Jak již bylo zmíněno výše, Ukrajina se velmi snažila o sblížení s EU a vymanění se z ruského vlivu – musela však brát na vědomí i udržení přátelských vztahů s Ruskem. Proto když na konci května 1997 došlo k podepsání Smlouvy o přátelství, spolupráci a partnerství s Ruskem, hned šest týdnů na to Ukrajina podepsala i Smlouvu o přátelství s NATO – nepřímý vzkaz Rusku, že Ukrajina nemá v plánu hlubší integraci s Ruskem. Nicméně kvůli chladným reakcím ze strany EU se Ukrajina sblížila spíše s Ruskem, počínaje podpisem dohody o ekonomické spolupráci z roku 1998. Dále pak následovalo nahrazení prozápadního ministra zahraničí Borise Tarasjuka “umírněnějším” Anatolijem Zlenkem na podzim 2000. Ukrajinské diplomatické vztahy totiž velkou měrou závisí na aktuální politické reprezentaci. Velký zlom v ukrajinské ZP nastal po oranžové revoluci v roce 2004. Revoluci proto, že první a zřejmě zmanipulované volby, vyhrál ukrajinský premiér Viktor Janukovyč, kterého podporovalo Rusko. Následovaly pak mohutné statisícové protesty na podporu jeho konkurenta, prozápadně orientovaného Viktora Juščenka. Potom, co Nejvyšší soud rozhodl o neplatnosti voleb, byly vypsány volby nové, ve kterých podle očekávání již vyhrál Viktor

⁴⁵ Elitní skupina lidí ovládající klíčové pozice ve státě.

⁴⁶ OLSZANSKI, A. Tadeusz. „The Ukraine: A Decade of Independence, a Decade of Evolution“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union, 2003. s. 30 – 32.

Juščenko. Poté se Ukrajina výrazně naklonila k EU a ruská strategie na znovuzískání vlivu na Ukrajině dočasně zkrachovala.⁴⁷ V té době také započaly i rozhovory o asociační dohodě.

V roce 2010, kdy v prezidentských volbách zvítězil Viktor Janukovyč, se Ukrajina zase snažila balancovat jak mezi Evropou, tak Ruskem a získávat výhody pramenící z obou partnerství.

4.2 Ukrajinská ekonomika

Od začátku 19. století byla Ukrajina hned po Rusku druhým nejdůležitějším ekonomickým centrem v Sovětském svazu. Podle Mezinárodního měnového fondu činilo ukrajinské HDP v roce 1992 818,8 bilionů hřiven ve stálých cenách, přičemž v roce 2013 to bylo 690,7 bilionů.⁴⁸ To znamená, že v současné době Ukrajina ještě nedosáhla ekonomiky tak výkonné, jako tomu bylo v Sovětském svazu. Její úrodná půda generovala až čtvrtinu celkové zemědělské produkce Sovětského svazu, byla zde velmi rozvinutá těžba uhlí i zbrojní průmysl. V roce 2013 byla 9. největším vývozcem pšenice na světě, 7. největším vývozcem kukuřice.⁴⁹ Co se týče zbraní, mezi lety 2008-2012 patřila mezi 10 největších exportérů zbraní na světě.⁵⁰

Po jeho rozpadu podobně jako ostatní bývalí členové Sovětského svazu, čelila dvěma zásadním výzvám: transformaci centrálně plánované ekonomiky na tržní a vytvoření autonomního suverénního státu. Ukrajině se podařilo stát se svrchovaným státem, plně fungující tržní ekonomikou pouze částečně. Ke strukturálním reformám zde docházelo pomalu a ukrajinská ekonomika byla během tohoto procesu přeměny velmi zranitelná. Některá odvětví ekonomiky byla zbytečně příliš vyspělá, jiná zase vůbec. A co víc, byla

⁴⁷ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, s. 73 – 74.

⁴⁸ International Monetary Fund. “Report for Selected Countries and Subjects” [online] [cit. 2015-03-18] <<http://www.imf.org/external/data.htm>>.

⁴⁹ KYIVPOST „Ukraine to be 7th in grain exports in the world in this agri-year“ [online] [cit. 2015-03-22] <<http://www.kyivpost.com/content/business/ukraine-to-be-7th-in-grain-exports-in-the-world-in-this-agri-year-321683.html>>.

⁵⁰ SIPRI. „International arms transfers“ [online] [cit. 2015-03-22] <<http://www.sipri.org/yearbook/2013/05>>.

stále závislá na Rusku jako dodavateli energií, podobně jako ostatní státy postsovětského prostoru (viz Graf 1), které mu dohromady dlužily za dodávky energií miliardy dolarů.⁵¹

Už na počátku svého vzniku byla Ukrajina velmi citlivá na situaci na ruském trhu, hlavně proto, že nebyla schopna si najít jiné odbytiště pro své zboží. Ukrajina je dodnes vysoce závislá na importu, je nucena dovážet až tři čtvrtiny její celkové spotřeby plynu a ropy. V roce 2009, kdy byla Evropa odříznuta od ruského plynu na dva týdny, Ukrajina podepsala smlouvu, kde se zavázala odebírat ruský plyn na následujících deset let. Nicméně ukrajinská ekonomika jako celek si nevedla dobře, v témže roce zpomalila až o 15 %, což ji zařadilo mezi nejhůře se vyvíjející ekonomiky světa. Roku 2010 pak vyjednala nižší cenu za ruský plyn výměnou za prodloužení ruského pronájmu Sevastopolu.⁵² Přesto Rusko cenu postupně navyšovalo, v roce 2013 až na 485 dolarů za tisíc kubických metrů plynu, což byla nejvyšší cena ruského plynu v Evropě.⁵³

5 Teorie modifikovaného Hirshmanova indexu

Vzájemná ekonomická závislost států se samozřejmě nedá definitivně změřit. Obecně lze tvrdit, že čím více spolu země obchodují, tím spíše na sobě budou závislé. Navíc, sousedící státy mívají větší podíl obchodu mezi sebou a také vyšší pravděpodobnost konfliktu.⁵⁴

Využívám modifikovaný Hirshmanův index k prokázání vzájemné závislosti mezi Ruskem a Ukrajinou v oblasti produktů.

1. Podíl na obchodu

Podíl na obchodu značí, kolik procent z celkového obchodu zemí tvoří právě obchod těchto dvou zemí.

Podíl na obchodu = (obchod dyád/celkový obchod)

⁵¹ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, s. 18 – 19.

⁵² CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. "Ukraine" [online]. [cit. 2015-03-12] Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>>.

⁵³ UMBACH, Frank. "Russian-Ukrainian-EU gas conflict: who stands to lose most?" NATO review magazine, 2014. [online]. [cit. 2015-03-12].

⁵⁴ BARBIERI, Katherine. "Economic Interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict?" Journal of Peace Research, 1996, s. 37.

2. Významnost dyadického obchodu

Významnost dyadického obchodu = $\sqrt{(\text{podíl na obchodu státu A} * \text{podíl na obchodu státu B})}$

3. Symetrie mezi státy A a B

Symetrie mezi státy A a B = $1 - (\text{podíl na obchodu státu A} - \text{podíl na obchodu státu B})$

4. Interdependence

Výpočet interdependence nebo-li vzájemné závislosti závisí na významnosti a symetrii mezi státy A a B.

Interdependence = symetrie mezi státy A a B * významnost dyadického obchodu

Z výzkumů od Barbieri, která porovnávala konflikty dyád mezi lety 1870 – 1938, vychází, že hodnoty významnosti, symetrie a interdependence mezi státy A a B se pohybují v rozmezí od 0,03 po 0,9 a 0,03 relativně.

Konflikty přitom nastávaly při významnosti obchodu mezi 0,023 – 0,029, při symetrii mezi státy 0,06 – 0,009. Tyto hodnoty se ovšem musí interpretovat s obezřetností, vzhledem k tomu, že počet příkladů je omezený.

5.1 Aplikace modifikovaného Hirshmanova indexu

1. podíl na obchodu

Tabulka 2 – Exporty Ruska a Ukrajiny (v tis. USD)

Rok	Export Ruska do Ukrajiny	Celkový export Ruska	Podíl na celkovém exportu Ruska	Export Ukrajiny do Ruska	Celkový export Ukrajiny	Podíl na celkovém exportu Ukrajiny
2004	10770222	181600379	0,059	6100484	32666132	0,19
2005	12401618	241451657	0,051	7819251	34227974	0,23
2006	14986606	301550666	0,05	9235409	38367609	0,24
2007	15928665	352266399	0,045	13310452	49294390	0,27
2008	23567677	467993955	0,05	16246435	66952306	0,24
2009	13780000	301796059	0,046	9121000	39695648	0,23
2010	13608728	397067521	0,034	14002410	51430286	0,27
2011	18064358	516992618	0,034	20000466	68393034	0,29
2012	14815774	524766421	0,028	17955443	68694495	0,26
2013	15215255	527265919	0,029	15790890	63320469	0,25

(Vlastní zpracování dle: <http://www.trademap.org/Index.aspx>)

Při pohledu na tabulku exportů je jasné vidět, že Rusko je pro Ukrajinu mnohem důležitějším obchodním partnerem. Po zprůměrování hodnot mezi lety 2004-2013, docházíme k tomu, že pro Rusko tento podíl činí 0,0428, zatímco pro Ukrajinu 0,2474. Jinými slovy, Ukrajina pro Rusko představuje zhruba 5 % jejich veškerého exportu,

zatímco Rusko pro Ukrajinu představuje cílovou destinaci pro čtvrtinu ukrajinského exportu.

2. Významnost dyadického obchodu

$$\sqrt{(0,0428 \times 0,2474)} = 0,1029$$

Významnost vzájemného obchodu se nepohybuje v rozmezí, které Barbieri označuje za konfliktní.

3. Symetrie mezi státy A a B

$$1 - (0,2474 - 0,0428) = 0,7954$$

Symetrie obchodu mezi Ruskem a Ukrajinou je poměrně vysoká.

4. Interdependence

$$0,1029 \times 0,7954 = 0,0818$$

Z propočtů vychází, že interdependence mezi oběma státy není příliš významná. Rusko není závislé na exportu komodit do Ukrajiny, postupně od roku 2004 klesal jeho podíl na celkovém exportu z 5 % na 3 % v roce 2013. Modifikovaný Hirshmanův index ovšem nebere v potaz závislost vytvořenou na službách – v tomto případě se jedná o pronájem plynovodů vedoucích přes Ukrajinu. Jinými slovy, v případě ekonomických vztahů mezi Ruskem a Ukrajinou se jedná o specifický případ, kdy ekonomická závislost není tvořena přímo vzájemným obchodem s komoditami, ale se službami.

Pokud se podíváme na složení ruského HDP, v roce 2012 tvořily přírodní zdroje 18,7 %.⁵⁵ Výnosy z ropy a zemního plynu v Rusku tvoří až polovinu příjmů státního rozpočtu.⁵⁶ Z toho vyplývá, že Rusko je velmi závislé na aktuálních cenách těchto komodit a jsou to právě ony, které ovlivňují ruský ekonomický růst.

⁵⁵ WORLD BANK. "World Development Indicators: Contribution of natural resources to gross domestic product" [online]. [cit. 2015-03-02] <<http://wdi.worldbank.org/table/3.15>>.

⁵⁶ U.S. Energy Information Administration. "Russia" [online]. [cit. 2015-03-02] <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>>.

Samotná Ukrajina, jak bylo výše zmíněno, dováží skoro tři čtvrtiny veškeré spotřeby energií. Ukrajina stejně jako Evropa z velké části spoléhá na ruské dodávky plynu, mimoto Ukrajina samotná dováží do Ruska až třetinu svého exportu (viz tabulka exportů).

Proto můžeme tvrdit, že mezi oběma zeměmi existuje ekonomická interdependence, a to v oblasti služeb – tedy pronájem plynovodů vedoucích přes ukrajinské území.

Dle Copelanda (1996) jsou to právě tyto strategické suroviny jako ropa, plyn či uhlí, které pravděpodobnost konfliktu zvyšují.

6 Evropská unie a Ukrajina

Již před podepsáním asociační dohody se objevovaly snahy o sblížení Ukrajiny s EU a o implementaci západních praktik v zemi. Prvním milníkem byla Dohoda o partnerství a spolupráci podepsaná roku 1994, která vešla v platnost o 4 roky později. Cílem bylo vytvořit rámec, který by usnadnil vzájemnou komunikaci a pomohl Ukrajině v transformaci v demokratický stát. Z ekonomického hlediska bylo cílem podpořit vzájemný obchod a změnit ukrajinskou ekonomiku v tržní. Ačkoliv byla tato dohoda považována za velký úspěch, také znamenala pozastavení úvah o jakékoliv integraci Ukrajiny do EU a posunula vzájemné vztahy na úroveň spolupráce. Platnost smlouvy však vypršela roku 2008. Dalším významným dokumentem pak byla tzv. Společná strategie pro Ukrajinu, kterou podepsali členové EU na summitu v Helsinkách v r. 1999. Ta byla platná po čtyři roky a jejími hlavními pilíři bylo podobně jako v předchozí dohodě dosažení demokratického, právního státu a posílení vzájemných vztahů s EU na úrovni ekonomické, politické a kulturní. Významný je bod č. 6, který říká, že EU si je vědoma snah Ukrajiny o integraci do EU a vítá ji. Zároveň ale upozorňuje na to, že ačkoliv jí bude pomáhat v přeměně v demokratický stát, je to hlavně Ukrajina sama, která musí poskytnout svobodu tisku, zajistit transparentnost ve státních institucích apod.⁵⁷

⁵⁷ WOŁOWSKI, Paweł. „The EU Policy towards the Ukraine: Integration and Exclusion Dilemmas” v “Eastern Policy of the Enlarged European Union”, 2003, s. 224 – 227.

6.1 Asociační dohoda

Asociační dohoda představuje spouštěč ruského strachu o ztrátu Ukrajiny jako sféry svého vlivu a jako obchodního partnera. Tuto dohodu uzavírá EU se zeměmi, které mají potenciál stát se součástí unie a nebo tento vstup vůbec nepředpokládá (např. s některými africkými státy).⁵⁸ Nicméně poloha Ukrajiny a evropské tendence rozšiřování na východ kontinentu dává Ukrajině velkou naději na pozdější integraci.

Tato dohoda má obdobně jako předchozí dohody dvě části: politickou a ekonomickou. Jejím podepsání však předcházelo mnoho průtahů a došlo k rozpolcení ukrajinské společnosti na proevropsky orientovaný západ a proruský orientovaný východ. Vyjednávání oficiálně trvalo mezi lety 2007 až 2012.

7 Anexe Krymu

Anexe Krymu představuje typický projev silových prostředků zahraniční politiky Ruska. Krymský poloostrov byl v podstatě okupován od začátku března 2014 ruskými vojáky, o dva týdny později pak došlo k vyhlášení jeho samostatnosti a přidružení k Ruské federaci na základě referenda, které však většina západního světa zpochybňuje.⁵⁹

Krymský poloostrov byl sporným bodem v ukrajinsko-ruských vztazích již od rozpadu Sovětského svazu a to mimo jiné polarizovalo vztahy mezi oběma zeměmi, pozdější anexe Krymu je tedy eskalací již déle probíhajícího napětí. Na Krymu vždy výrazně převažovalo ruské obyvatelstvo, navíc Krym představoval jediný vhodný přístup k ruské černomořské flotile. Roku 1997 mezi Ruskem a Ukrajinou došlo k dohodě, kdy Rusko akceptovalo Krym jako nedílnou součást Ukrajiny a ta na oplátku souhlasila s pronájmem Sevastopolu Rusku na dvacet let. Otázka Krymu se nicméně v rusko-ukrajinských vztazích cyklicky

⁵⁸ EUROSOP. „Encyklopedie EU“ [online]. [cit. 2015-03-11] <<https://www.euroskop.cz/282/sekce/a-b/>>.

⁵⁹ ČT24. „Krym vyhlásil samostatnost. Bylo ale referendum v pořádku?“ [online] [cit. 2015-03-21] <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/266546-krym-vyhlasil-samostatnost-bylo-ale-referendum-v-poradku/>>.

objevovala i po roce 1997 a již před začátkem krize část obyvatel Krymu usilovala o jeho úplnou nezávislost nebo spojení s Ruskem.⁶⁰

Z ekonomického hlediska je anexe Krymu pro Rusko nejen zaručeným přístupem k černomořské flotile, ale navíc i přístupem k Černému moři. Součástí Krymského poloostrova jsou totiž i okolní mořské vody, jejichž rozloha je až trojnásobně větší než území Krymu. S tím souvisí i právo na těžbu z podmořských zdrojů, jejichž hodnota může vyšplhat až na biliony amerických dolarů.⁶¹ Pro Ukrajinu znamená anexe Krymu ztrátu nejen územní a ekonomickou, ale navíc i ztrátu naděje na možnost nezávislosti od ruských dodávek plynu.

8 Zpochybnění oficiálních ekonomických důvodů

V září 2014 ruský prezident Vladimir Putin odeslal dopis ukrajinskému prezidentu Petro Porošenkovi. V něm píše, že pouze systematické změny v asociační dohodě, které vezmou v potaz rusko-ukrajinský obchod a ruskou ekonomiku a jako celek, mohou zachovat existující obchod mezi Ruskem a Ukrajinou.⁶²

V reakci na podpis dohody místopředseda hospodářského výboru ruské Státní dumy Michail Jemeljanov prohlásil, že přidružením Ukrajiny a stejně tak i Moldavska a Gruzie k Evropě nebude ruský trh dostatečně chráněn, protože by mohl být zavalen produkty z Evropy. Proto se zboží z těchto zemí do Ruska bude clít. To může pro Ukrajinu znamenat ztrátu až 38 miliard eur během jednoho roku.⁶³

Tento argument je však je však zpochybnitelný faktem, že jak Ukrajina, tak EU a Rusko jsou členy Světové obchodní organizace. V rámci ní jsou státy vázány pravidlem země

⁶⁰ WAISOVÁ, Šárka. „Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích.“ Praha: Portál, 2005, s. 52 - 53.

⁶¹ BROAD, J. William. „In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves.” [online] [cit. 2015-03-21] Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1>.

⁶² EMMOT, Robin. „Putin warns Ukraine against implementing EU deal –letter“ [online] [cit. 2015-03-22] <<http://www.reuters.com/article/2014/09/23/us-ukraine-crisis-trade-idUSKCN0H1T820140923>>.

⁶³ ČT24. "Ukrajina podepsala asociační dohodu s EU, Rusko varuje před následky" [online]. [cit. 2015-03-11] <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/278471-ukrajina-podepsala-asociacni-dohodu-s-eu-rusko-varuje-pred-nasledky/>>.

původu, které říká, že je nutné na produktech vždy uvádět, kde byl produkt vyroben.⁶⁴ Proto produkty EU, které projdou přes Ukrajinu do Ruska, budou stále vystaveny tarifům, které Rusko uplatňuje vůči EU. Jedinou výjimkou by byl obchod s meziprodukty, které by se dokončily na Ukrajině a získaly by tak označení “made in Ukraine”. Pravidla pro obchod s meziprodukty jsou však přísná a pro Rusko by neměl být problém zjistit, pokud by k takové činnosti docházelo.

Nebylo by to poprvé, co Rusko klade překážky společnému obchodu s Ukrajinou. Na konci roku 1996 uvalilo dvacetiprocentní DPH na ukrajinské zboží, na počátku roku 1997 pak uvalilo importní kvóty na ukrajinské potraviny, hlavně cukr a alkohol. To se změnilo až když tehdejší ukrajinský prezident, Leonid Kučma, v únoru 1998 navštívil Moskvu a podepsal dohodu o ekonomické spolupráci platné do roku 2007. V té Rusko zrušilo DPH na ukrajinské dovozy a přislíbilo zmírnění protekcionistických opatření jen do té míry, aby neutrpěli domácí producenti.⁶⁵

8.1 Ruské dodávky plynu

Rusko si je vědomo, že by přísun plynu do Evropy neměl záviset pouze na plynovodech vedoucích přes Ukrajinu. Plynovod *Nord Stream* (viz příloha 2) je společný projekt Ruska a Německa. Jeho trasa vede přes dno Baltského moře a byl napůl zprovozněn roku 2011, plně pak v roce 2012. Jeho celková kapacita činí 55 miliard kubických metrů (bcm) ročně.⁶⁶ Pro srovnání, v roce 2013 Rusko do Evropy a Turecka dodalo 161,5 bcm a v roce 2014 dodalo 147,2 bcm zemního plynu.⁶⁷

South Stream (viz příloha 3) byl dalším nadějným způsobem diverzifikace dodávek plynu do Evropy. Nápad na jeho výstavbu se objevil v roce 2006 – tedy v době, kdy mezi Ruskem a Ukrajinou panovaly rozpory ohledně zemního plynu. Právě proto měla jeho trasa vést přes Černé moře, Turecko a Bulharsko. Jeho dokončení bylo plánováno do konce roku 2018 a

⁶⁴ WORLD TRADE ORGANIZATION. “Technical Information on Rules of Origin” [online] [cit. 2015-03-22] <https://www.wto.org/english/tratop_e/roi_e/roi_info_e.htm>.

⁶⁵ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, s. 70 – 72.

⁶⁶ NORD STREAM. „The Pipeline.“ [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <<https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>>.

⁶⁷ PINCHUK, Denis. “Russian gas exports to Europe fall to 147.2 bcm in 2014.” [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2015/01/15/russia-crisis-gazprom-export-idUSL6N0U2E420150115>>.

jeho kapacita měla činit až 63 bcm.⁶⁸ Nicméně kvůli probíhající krizi, neochotě EU a Bulharska projekt implementovat, prezident Putin v prosinci 2014 oznámil ukončení projektu.⁶⁹

Na druhé straně i evropské země mají zájem na snižování závislosti na ruském plynu. Tomu se Rusko snaží zabránit. V roce 2009 se mu například podařilo úspěšně zastavit projekt norského-polského plynovodu, nejvýznamnějšího pokusu o diverzifikaci dodávek plynu⁷⁰.

Jak Ukrajina, tak Evropa však v současné době potřebují ruský plyn a ostatní energie, zatímco Rusko potřebuje evropský trh, investice a technologie. Siloviki, neoficiální termín pro vysoce postavené ruské politiky⁷¹, tuto závislost však označují za asymetrickou z toho důvodu, že Rusko by přežilo minimálně rok bez evropských investic či technologií, nicméně Evropa (Ukrajina) by bez ruského plynu nepřežila ani měsíc.⁷² Toho si je vědoma i EU, kde energetická spotřeba neustále roste a s tím ruku v ruce jde i zvyšující se dovoz ze zahraničí - již nyní je největším světovým dovozcem energetik na světě. EU se snaží problém řešit v rámci společné energetické politiky, jejímž cílem je hlavně mimo jiné snížit závislost na zahraničním dovozu.⁷³ Spotřeba i dovoz energií však přes snahu EU stále roste. Schopnost EU pokrýt svou vlastní spotřebu zemního plynu klesla o 2 % z 36 % v roce 2009 na 34 % v roce 2013. Konkrétně pak co se týče Ruska, to tvořilo 27 % dovozu zemního plynu v roce 2013⁷⁴, v roce 2009 to bylo 23 %⁷⁵.

⁶⁸ GAZPROM. "South Stream." [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z:

<<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/south-stream/>>.

⁶⁹ KORSUNSKAYA, Darya. "Putin drops South Stream gas pipeline to EU, courts Turkey." [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2014/12/01/us-russia-gas-gazprom-pipeline-idUSKCN0JF30A20141201>>.

⁷⁰ ORBÁNOVÁ, Anita. „Moc, energie a nový ruský imperialismus.“ Praha: Argo, 2010, s. 202.

⁷¹ DMITRIEV, Oleg. "Of Russian origin: Siloviki" [online]. [cit. 2015-03-13] Dostupné z: <<http://russiapediart.com/of-russian-origin/siloviki/>>.

⁷² UMBACH, Frank. "Russian-Ukrainian-EU gas conflict: who stands to lose most?" NATO review magazine, 2014. [online]. [cit. 2015-03-12] <<http://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/Ukrainian-conflict-Russia-annexation-of-Crimea/EN/index.htm>>.

⁷³ EVROPSKÁ UNIE. "Politiky Evropské unie: Energetika" Lucemburk: 2014. [online]. [cit. 2015-03-12] <http://europa.eu/pol/ener/index_cs.htm>.

⁷⁴ EUROGAS. "Statistical report 2014" [online]. [cit. 2015-03-12] str. 6 <http://www.eurogas.org/uploads/media/Eurogas_Statistical_Report_2014.pdf>.

⁷⁵ EUROGAS „Statistical report 2010“ [online]. [cit. 2015-03-15] <http://www.eurogas.org/uploads/media/Statistics_2010_29.11.10.pdf>.

9 Pokračování studené války?

Severoatlantická aliance byla Rusku trnem v oku již od svého vzniku v roce 1949, kdy se ještě jednalo o centrum Sovětského svazu. I po jeho rozpadu však považuje NATO za svou významnou konkurenci. Po konci studené války se vítězný západ úspěšně angažoval v integračních organizacích jako je EU nebo NATO. Rusko bylo dlouhodobým odpůrcem vstupu Pobaltských republik do NATO i EU, přesto se mu nepodařilo zabránit rozšiřování NATO na východ ani vstupu Pobaltí do EU. Tyto západní tendence byly interpretovány jako hrozba politické a bezpečnostní dimenze Ruska, z realistického hlediska tedy ohrožení nejdůležitějších národních zájmů.

Na summitu NATO v Bukurešti v roce 2008, kde se zvažovalo začlenění Ukrajiny a Gruzie, dávalo Rusko jasně najevo nesouhlas s jakoukoliv integrací a označilo takový počín za významnou strategickou chybu. Prezident Putin se pak nechal slyšet, že přijetí obou států do struktur NATO by znamenalo pro Rusko „přímou hrozbu”.⁷⁶

V tom samém roce pak Rusko provedlo invazi do Gruzie, z čehož lze jasně vyčíst, že Rusko skutečně neváhá s použitím síly, když se cítí ohroženo. Celá tato akce pak vyústila v nestabilitu Gruzie, rozdělila ji a posunula ji úplně mimo NATO.

Co se týče EU, tu mnoho ruských představitelů považuje za pouhou zástěrku NATO, proto se nabídka podepsání Asociační dohody s Ukrajinou mohla jevit i jako pokus o přidružení k NATO samotné.

⁷⁶ MEARSHEIMER, J. John. „Why the Ukraine crisis is West's fault“ v Foreign Affairs, 2010. [online] [cit. 2015-04-09] Dostupné z: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-fault>>.

10 Paralely s válkou v Gruzii

Již Morgenthau⁷⁷ tvrdil, že mocný stát těžko odolává použití moci vůči státu slabšímu a Ukrajina nebyla prvním státem v novodobé historii, který pocítil ruský hněv.

Gruzie byla v období Sovětského svazu jednou z nejbohatších republik a podobně jako Ukrajina ekonomicky provázaná se zbytkem SSSR a závislá na Rusku. Po rozpadu SSSR gruzínská ekonomika prudce upadala a pro Rusko neměla v podstatě žádný význam kromě letadel SU – 25 vyráběných v Tbilisi. Dodnes patří Gruzie mezi chudší země v regionu a stejně jako Ukrajina, i ona je na Rusku velmi závislá, hlavně co se týče dodávek energií, ale i potravin.⁷⁸

V případě Ukrajiny tedy můžeme pozorovat shodné rysy jako u Gruzie. Jedná se o země bývalého SSSR, a zároveň státy, u kterých existovala reálná šance, že se přidruží k západním integracím. V obou zemích proběhly demokratické zvraty, tzv. barevné revoluce: oranžová revoluce na Ukrajině a růžová v Gruzii.⁷⁹ Gruzie za existence SSSR patřila k nejvíce nezávislým zemím, navíc v době ruské invaze byla její vláda velmi prozápadní a projevovala silný zájem o členství v NATO. Demokracie je přitom hodnota západu, v protikladu s ruskou ideologií. Rusko se v obou případech nechalo slyšet, že nesouhlasí s jejich integrací a v obou případech se rozhodlo jednat agresí. Během pětidenní války se od Gruzie odtrhly dva regiony za ruské asistence: Jižní Osetie a Abcházie; od Ukrajiny byl anexován Krymský poloostrov. V obou zemích nastal chaos a nestabilita, které představují překážku jak budování suverénního státu s fungující demokracií, tak i případnému přidružení k organizacím jako jsou EU nebo NATO.

Další paralelou je transportní cesta ropy, která vedla skrz Gruzii k Ázerbájdžánu a snaha Ruska ji kontrolovat, podobně jako ruské plynovody na území Ukrajiny. Přesto zde

⁷⁷ MORGENTHAU, Hans J. a Kenneth W. THOMPSON. „Politics among nations: the struggle for power and peace.” New York: McGraw-Hill, 1993, s. 43.

⁷⁸ JACKSON, J. Nicole. „Russian Foreign Policy and the CIS – Theories, debates and actions.” 2003, s. 121.

⁷⁹ JOZWIK, Ziemowit. „Europe painted by the colour revolutions.” [online] [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <<http://www.europeandme.eu/8brain/451-eastern-europe-ukraine-georgia-colour-orange-revolutions-to-democracy->>.

nacházíme malý rozdíl. Ruská ekonomika, jak jsme již prokázali výše, je závislá na pronájmu plynovodů vedoucích přes Ukrajinu. Nicméně důvody ruské invaze do Gruzie nebyly primárně ekonomické, ale měly spíše strategicko-politické kořeny. Gruzie totiž měla dvě strategické výhody pro SSSR: společnou hranici s Tureckem a přístup k Černému moři. Rusko se tedy obávalo narůstajícího vlivu Turků na Kavkaze a gruzínská hranice představovala způsob kontroly tureckého rozpínání v regionu.⁸⁰

Proto můžeme tvrdit, že ačkoliv existuje ekonomická interdependence v rusko-ukrajinských vztazích, nemůžeme tvrdit, že je hlavním spouštěčem ruské agrese. Gruzie je příkladem podobné agrese, přičemž mezi ní a Ruskem neexistují výrazná ekonomická pouta, jejichž poškození by způsobilo závažnou újmu ruské ekonomice. V obou případech však zaznamenáváme cíle strategicko-politické.

⁸⁰ CORNELL, E. Svante. „Small Nations and Great Powers : A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.“ Taylor & Francis, 2000, s. 334.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, zda je ekonomická interdependence příčinou vzniku rusko-ukrajinského konfliktu. Východiskem přitom byl realistický přístup, který tvrdí, že ekonomická interdependence nejenže nezabraňuje vzniku konfliktu, ale navíc pravděpodobnost jeho vzniku zvyšuje. První část práce je proto věnována vymezení realistického pohledu na ekonomickou interdependenci. Realisté kladou důraz na ekonomický růst země, jelikož ekonomická síla se v dnešní době nejsnáze přetváří v moc vojenskou. Nicméně stát by se podle nich neměl stát ekonomicky závislým na jiném, jelikož taková závislost se rovná slabině, kterou může druhý stát využít a tím by byl v ohrožení nejdůležitější národní zájem: přežití státu.

Do kontrastu pak stavím liberalistický přístup. Ten klade důraz na volný obchod a výhody z něho plynoucí, proto v případě ekonomické interdependence zastává naprosto opačný postoj než realisté. Tvrdí, že právě vysoká ekonomická interdependence snižuje riziko vzniku konfliktu a že společný obchod vytváří přátelské prostředí. Hlavním argumentem liberálů přitom je, že zpřetrhání ekonomických vazeb je pro státy nevýhodné, a proto se konfliktu budou vyhýbat.

V další části práce stručně charakterizují rusko-ukrajinské vztahy od rozpadu SSSR. Rusko je dodnes ve stínu velmoci, jakou bývalo. Přesto jeho geostrategická pozice a velikost ho předurčují k tomu, aby bylo jedním z nejvýznamnějších celosvětových aktérů v mezinárodních vztazích a touha dostat tomuto závazku se jasně promítá do jeho zahraniční politiky. Ukrajinská zahraniční politika závisí na její aktuální politické reprezentaci - buď se snaží vymanit z ruské sféry vlivu, nebo se naopak snaží co nejvíce spolupracovat a balancovat jak mezi Evropskou unií a NATO, tak Ruskem.

V úvodu jsem vycházela z hypotézy, že mezi Ruskem a Ukrajinou existuje silná ekonomická interdependence. Tato hypotéza se nám potvrdila. Po analýze povahy obou ekonomik docházíme k závěru, že se jedná o ekonomiky provázané, a tudíž i navzájem závislé. Nejedná se však o klasický případ závislosti, kdy dva státy obchodují

s komoditami. V takovém případě to není Rusko, které by bylo závislé na obchodě s Ukrajinou, ale právě naopak. Ukrajina je cílem pro necelých pět procent ruského exportu. Na druhé straně, celá čtvrtina ukrajinského exportu putuje do Ruska. To, co však vytváří ekonomickou interdependenci, je ruská závislost na službě, kterou mu poskytuje Ukrajina – pronájem plynovodů vedoucích přes její území. Ukrajina je zase závislá na dodávkách ruského plynu. Rusko si velmi dobře uvědomuje, že si potřebuje udržet své zákazníky, a proto v minulosti například zabránilo vzniku projektu norského-polského plynovodu, nejvýznamnějšího pokusu o diverzifikaci dodávek zemního plynu do regionu. Samo má již k dispozici plynovod Nord Stream, který obchází Ukrajinu a vede přes dno Baltského moře k Německu. Jeho kapacita však zdaleka nestačí k pokrytí potřeb ruské ekonomiky.

Druhá část mé hypotézy – ve shodě s realistickým pohledem - byla, že právě tyto silné ekonomické vazby jsou příčinou ruské agrese. Tuto část však musíme zamítnout jako nepravdivou. Energetické zdroje jsou pro Rusko nepopíratelně významným prvkem ekonomiky, a zároveň i pákou při mezinárodních vyjednáváních. Právě růst cen surovin v 90. letech přispěl k prudkému ekonomickému růstu Ruska, což se odrazilo i v jeho zahraniční politice, která se stala aktivnější a asertivnější. Nicméně, jeho argumenty, že by se připojením Ukrajiny k Evropské unii došlo k jeho ekonomické újmě, se dají zpochybnit, zvláště vezmeme-li v úvahu, že EU je stále velkou měrou závislá na ruském plynu. Jinými slovy, ekonomická interdependenci v tomto případě nehrála významnou roli i z toho důvodu, že pravděpodobnost zpretrhání ekonomických vazeb nebyla dostatečně velká.

Dalším argumentem, který mluví ve prospěch mocensko-politických pohnutek, je samotná zahraniční politika Ruské federace. Ruská zahraniční politika má kořeny v realistickém přístupu, který posiluje od nástupu Vladimira Putina. Moc dobře si uvědomuje slábnoucí pozici Rady bezpečnosti OSN, tedy mezinárodní prostředí bez jakékoliv vyšší instance nežli je národní stát. Dává přednost takovému světovému řádu, který je utvářen pouze velmocemi – mezi které také řadí Ruskou federaci. Nedávná anexa Krymského poloostrova v březnu 2014 pak představuje jasnou demonstraci užití silových nástrojů, podobně jako ruská invaze v Gruzii v roce 2008.

Co tedy vidím jako nejdůležitější příčinu sporu je ruská melancholie po rozpadu SSSR a touha mít politický vliv v postsovětském prostoru. Tato touha spolu s obavou o vlastní bezpečí byly ještě posíleny akcemi NATO na Balkánu a jeho rozšiřování směrem k ruským hranicím. To bylo v minulosti velkým odpůrcem připojení států v postsovětském prostoru k NATO nebo EU (viz Pobaltí). Není náhodou, že k agresi vůči Gruzii a Ukrajině došlo v době, kdy byly jejich prozápadní vlády u moci. Z centralizované politiky Ruské Federace je zřejmé, že rozhodnutí jsou přijímána úzkou skupinou lidí v čele s jejím prezidentem Putinem. Za nejzávažnější přitom považují jeho výrok o tom, že pád Sovětského svazu byl největší geopolitickou tragédií 20. století. Politická část asociační dohody s EU pak představovala hrozbu jakékoliv možnosti reintegrace postsovětského prostoru.

Konflikt mezi Ruskem a Ukrajinou je proto multikauzální. Ekonomické zájmy zde hrají určitou roli a jsou v úzkém propojení s politickými zájmy, ale hlavní podíl na krizi mají hlavně mocenské ambice Ruska. Historickým příkladem je ruská invaze v Gruzii, která pro Rusko představovala minimální ekonomickou hrozbu. Plynovody procházející Ukrajinou a celkově její energetická závislost jsou důležitým zdrojem ruského veřejného rozpočtu, ale navíc také důležitým nástrojem uplatňování ruského vlivu. Ani anexi Krymu si nelze vykládat jako čistě ekonomicky motivovaný čin, a to i přes potencionálně velmi výnosná naleziště ropy v okolí Krymského poloostrova.

Závěrem bych chtěla zdůraznit, že vzhledem k rozsahu této práce bylo nutno na problém nahlížet prizmatem pouze jediné teorie – v tomto případě realismu. Ze stejného důvodu jsem se v případové studii věnovala pouze jedinému konfliktu – který má příčiny hlavně mocensko-strategické, a proto výsledky této práce nelze generalizovat a tvrdit, že by teorie ekonomické interdependence potvrdila přístup školy liberální nebo realistické.

Seznam literatury

Odborná literatura

BERGLOF, Erik. „The Russian Crisis and Beyond.“ Stuck in Transit: Rethinking Russian Economic Reform. London: CEPR. 1999. ISBN: 1 898128448

CORNELL, E. Svante. „Small Nations and Great Powers : A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.“ Taylor & Francis, 2000. ISBN: 0203988876

HOLSTI, J. Kalevi „International Politics: A Framework for Analysis.” New Jersey: Prentice-Hall International, 7. vydání, 1995. ISBN: 9780131697997

KREJČÍ, Oskar. „Mezinárodní politika.“ Praha: Ekopress, 2014. ISBN: 978-80-87865-07-1

KREJČÍ, Oskar. „Ruský fénix a Ukrajina.“ Nučice: Media res, 2014, 2. publikace. Rusko včera, dnes a zítra. ISBN 978-80-87957-04-2

KUCHYŇKOVÁ, Petra a Tomáš ŠMÍD. „Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.“ Brno: IIPS, 2006, str. 20. ISBN:80-210-4171-4

LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. „Paradigma kultur.“ Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. 2010. ISBN: 978-80-7380-297-4

MANKOFF, Jeffrey. „Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics.” Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011. ISBN: 1442208252

MORGENTHAU, Hans J. a Kenneth W. THOMPSON. „Politics among nations: the struggle for power and peace.” New York: McGraw-Hill, 1993. ISBN 0070433062

OLSZANSKI, A. Tadeusz. „The Ukraine: A Decade of Independence, a Decade of Evolution.“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union. Prešov: Róbert Vico – vydavateľství, 2003. ISBN: 80-89041-66-3

ORBÁNOVÁ, Anita. „Moc, energie a nový ruský imperialismus.“ Praha: Argo, 2010, 1. vydání. ISBN: 978-80-257-0251-2

PELCZYNSKA-NALECZ, Katarzyna. „Transformation in Russia, 1990-2002.“ v Eastern Policy of the Enlarged European Union: Developing Relations with Russia, Ukraine and Belarus. Prešov: International Visegrad Fund, 2003. ISBN 80-89041-66-3

PROROK, Vladimír a Aleš LISA. „Teorie a praxe řešení politických konfliktů.“ Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3027-1

PŠEJA, Pavel. „Přehled teorií mezinárodních vztahů.“ Vyd. 1. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005. ISBN 80-210-3837-3

WAIŠOVÁ, Šárka. „Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích.“ Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-717-8390-0

WALTZ, Kenneth. „Theory of International Politics.“ Boston, Mass.: McGraw-Hill, 1979. ISBN 0075548526

Internetové zdroje

BALMACEDA, M. Margarita. „Gas, Oil and the Linkages between Domestic and Foreign Policies: The Case of Ukraine." Europe-Asia Studies, Vol. 50, No. 2, 1998.

BARBIERI, K. 1996. „Economic Interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict?“ Journal of Peace Research. Vol. 33, issue 1. [online]. [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: < <http://jpr.sagepub.com/content/33/1/29.abstract> >

BROAD, J. William. „In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves.“ [online] [cit. 2015-03-21] Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1>

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. „Ukraine.“ [online]. [cit. 2015-03-12] < <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> >

CNBC. „Russian energy a threat to Europe, but not the US.” [online] [cit. 2015-03-22]
Dostupné z:

<<http://fm.cnbcm.com/applications/cnbcm.com/resources/files/2014/03/03/Unknown.png>>

COPELAND, Dale C. „Economic Interdependence and War: A Theory of Trade
Expectations. International Security.“ [online]. 1996, vol. 20, issue 4 [cit. 2014-11-29].
DOI: 10.2307/2539041

ČT24. „Ukrajina podepsala asociační dohodu s EU, Rusko varuje před následky.“ [online]
[cit. 2015-03-11] <[http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/278471-ukrajina-podepsala-
asociacni-dohodu-s-eu-rusko-varuje-pred-nasledky/](http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/278471-ukrajina-podepsala-asociacni-dohodu-s-eu-rusko-varuje-pred-nasledky/)>

DMITRIEV, Oleg. „Of Russian origin: Siloviki.“ [online]. [cit. 2015-03-13] Dostupné z:
<<http://russiapediia.rt.com/of-russian-origin/siloviki/>>

DOYLE, W. Michael. „Liberalism and World Politics.” The American Political Science
Review, 1986. [online] [cit. 2015-04-13] Dostupné z:
<[http://www.jstor.org/discover/10.2307/1960861?uid=3737856&uid=2129&uid=2&uid=7
0&uid=4&sid=21106442967273](http://www.jstor.org/discover/10.2307/1960861?uid=3737856&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21106442967273)>

EMMOT, Robin. „Putin warns Ukraine against implementing EU deal –letter.“ [online]
[cit. 2015-03-22] Dostupné z: < [http://www.reuters.com/article/2014/09/23/us-ukraine-
crisis-trade-idUSKCN0HI1T820140923](http://www.reuters.com/article/2014/09/23/us-ukraine-crisis-trade-idUSKCN0HI1T820140923)>

EUROGAS. „Statistical report 2014.“ [online]. [cit. 2015-03-12] str. 6 Dostupné z:
<http://www.eurogas.org/uploads/media/Eurogas_Statistical_Report_2014.pdf>

EUROPEAN UNION EXTERNAL ACTION. „EU-Ukraine Association Agreement:
beginning of provisional application.“ [online]. [cit. 2015-03-11] Dostupné z:
<http://eeas.europa.eu/top_stories/2014/011114_ukraine_agreement_en.htm>

EUROSKOP. „Encyklopedie EU.“ [online]. [cit. 2015-03-11] Dostupné z:
<<https://www.euroskop.cz/282/sekce/a-b/>>

EVROPSKÁ UNIE. „Politiky Evropské unie: Energetika." Lucemburk: 2014. [online]. [cit. 2015-03-12] Dostupné z: <http://europa.eu/pol/ener/index_cs.htm>

GADDY, Clifford. „The Virtual Economy and Economic Recovery in Russia.“ 2001 [online] [cit. 2015-03-18] Dostupné z: <<http://www.brook.edu>>

GARTZKE Erik a Yonatan LUPU. „Economic Interdependence and the First World War.“ 2011. [online] [cit. 2015-03-12] Dostupné z: <http://pages.ucsd.edu/~egartzke/publications/gartzke_lupu_IS_12202011.pdf>

GAZPROM. „South Stream.” [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/south-stream/>>

HOWSE, Robert. „Montesquieu on commerce, conquest, war and peace.” 2005 [online] [cit. 2015-04-12] Dostupné z: <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/ECM_PRO_060042.pdf>

International Monetary Fund. „Report for Selected Countries and Subjects.” [online] [cit. 2015-03-18] Dostupné z: <<http://www.imf.org/external/data.htm>>

JACKSON, J. Nicole. „Russian Foreign Policy and the CIS – Theories, debates and actions.” London: RoutledgeCurzon, 2003. ISBN: I 86064 88I 9 [online] [cit. 2015-04-09] Dostupné z: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3569556?sid=21106402326413&uid=3737856&uid=2129&uid=4&uid=2&uid=70>>

JOZWIK, Ziemowit. „Europe painted by the colour revolutions.” [online] [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <<http://www.europeandme.eu/8brain/451-eastern-europe-ukraine-georgia-colour-orange-revolutions-to-democracy->>>

KORSUNSKAYA, Darya. „Putin drops South Stream gas pipeline to EU, courts Turkey.” [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2014/12/01/us-russia-gazprom-pipeline-idUSKCN0JF30A20141201>>

KYIVPOST.. „Ukraine to be 7th in grain exports in the world in this agri-year.“ [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z: <<http://www.kyivpost.com/content/business/ukraine-to-be-7th-in-grain-exports-in-the-world-in-this-agri-year-321683.html>>

MEARSHEIMER, J. John. „Why the Ukraine crisis is West’s fault.“ v Foreign Affairs, 2010. [online] [cit. 2015-04-09] Dostupné z: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-s-fault>>

NORD STREAM. „The Pipeline.“ [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <<https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>>

PINCHUK, Denis. „Russian gas exports to Europe fall to 147.2 bcm in 2014.“ [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2015/01/15/russia-crisis-gazprom-export-idUSL6N0UU2E420150115>>

PUTIN, Vladimir. „Annual Address to the Federal Assembly.“ Kreml, Moskva, 2006. [online] [cit. 2015-05-06] Dostupné z: <http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml>

ROSECRANCE, Richard. „The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.“ New York: Basic Books, 1986. [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2779925?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21106533745063>>

RUSSIAN Federation. „The foreign policy concept of the Russian Federation.“ [online] [cit. 2015-03-28] Dostupné z: <<http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>>

SIPRI. „International arms transfers.“ [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z: <<http://www.sipri.org/yearbook/2013/05>>

U.S. Energy Information Administration. „Russia.“ [online]. [cit. 2015-03-02] Dostupné z: <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>>

UMBACH, Frank. „Russian-Ukrainian-EU gas conflict: who stands to lose most?" NATO review magazine, 2014. [online]. [cit. 2015-03-12]

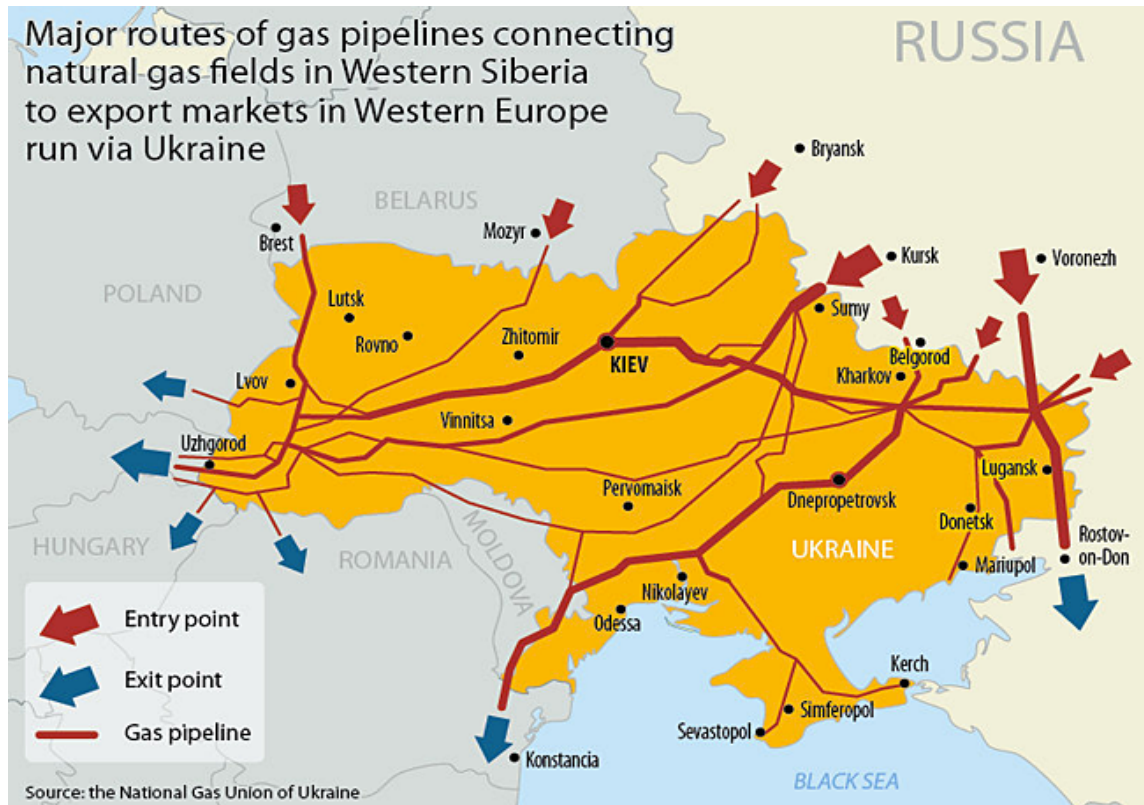
WORLD BANK. „Ukraine.“ [online]. [cit. 2015-03-11] Dostupné z:
<<http://data.worldbank.org/country/ukraine>>

WORLD BANK. „World Development Indicators: Contribution of natural resources to gross domestic product.“ [online]. [cit. 2015-03-02] Dostupné z:
<<http://wdi.worldbank.org/table/3.15>>

WORLD TRADE ORGANIZATION. „Technical Information on Rules of Origin.” [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z:
<https://www.wto.org/english/tratop_e/roi_e/roi_info_e.htm>

Přílohy

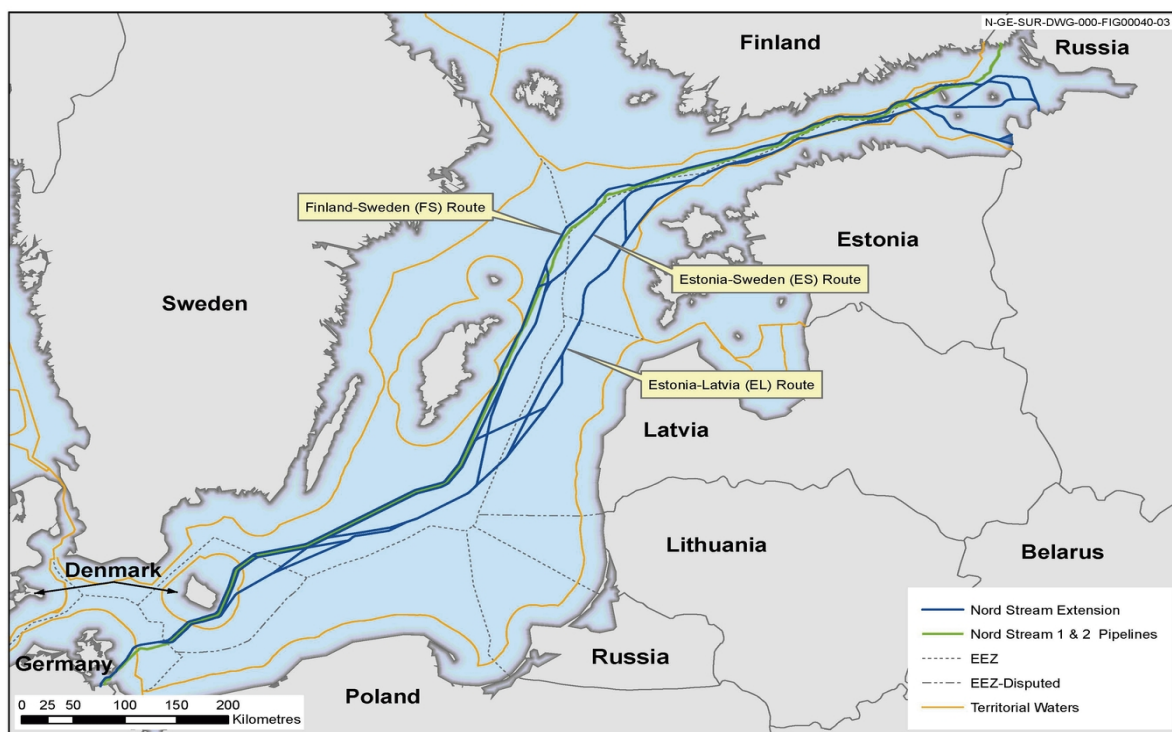
Příloha 1 - Mapa ruských plynovodů vedoucích přes Ukrajinu

Zdroj: cnbc.com [online] [cit. 2015-03-22] Dostupné z:

<<http://fm.cnbc.com/applications/cnbc.com/resources/files/2014/03/03/Unknown.png>>

Příloha 2 - Trasa projektu Nord Stream

Zdroj: nord-stream.com [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z: <http://www.nord-stream.com/media/picture_library/rgb_small/en/2012/10/route-corridor-options_3464_20121018.jpg>

Příloha 3 - Trasa projektu South Stream

Zdroj: gazprom.com [online] [cit. 2015-04-22] Dostupné z:
 <<http://www.gazprom.com/f/posts/85/290063/south-stream-map-en.jpg>>